ORIGINAL ARTICLE
ISSN:- 2231-5063

सारांश :-

कोणत्याही देशातील लोकसंख्येचा अभ्यास करताना दोन्ही दृष्टीकोनाच्या आधारे झाला पाहीजे

1.संख्यात्मक 2. गुणात्मक

आपणास कोणत्याही देशातील लोकसंख्येचा आकार जन्म – मृत्युदर आयु संरचना, कार्यकारी लोकसंख्या बेरोजगारी इत्यादी बाबतीत ज्ञान प्राप्त होते तर गुणात्मक बाजुत देशातील लोकसंख्येची आयुर्माणाचे प्रमाण, शिक्षणाचा स्तर इत्यादी बाबीचा समावेश होतो. व वरिल बाबीत विकसनशील देशात विविधता आढळून येते.

विकासीत देशातील लोकसंख्येची व विकसनशील देशातील लोकसंख्येची वैशिष्टाची तूलनात्मक अध्ययन

एन.बी मठपती

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री. व. ना. कला व श्री अ.ना. वाणिज्य , महाविद्यालय मंगरुळपीर.

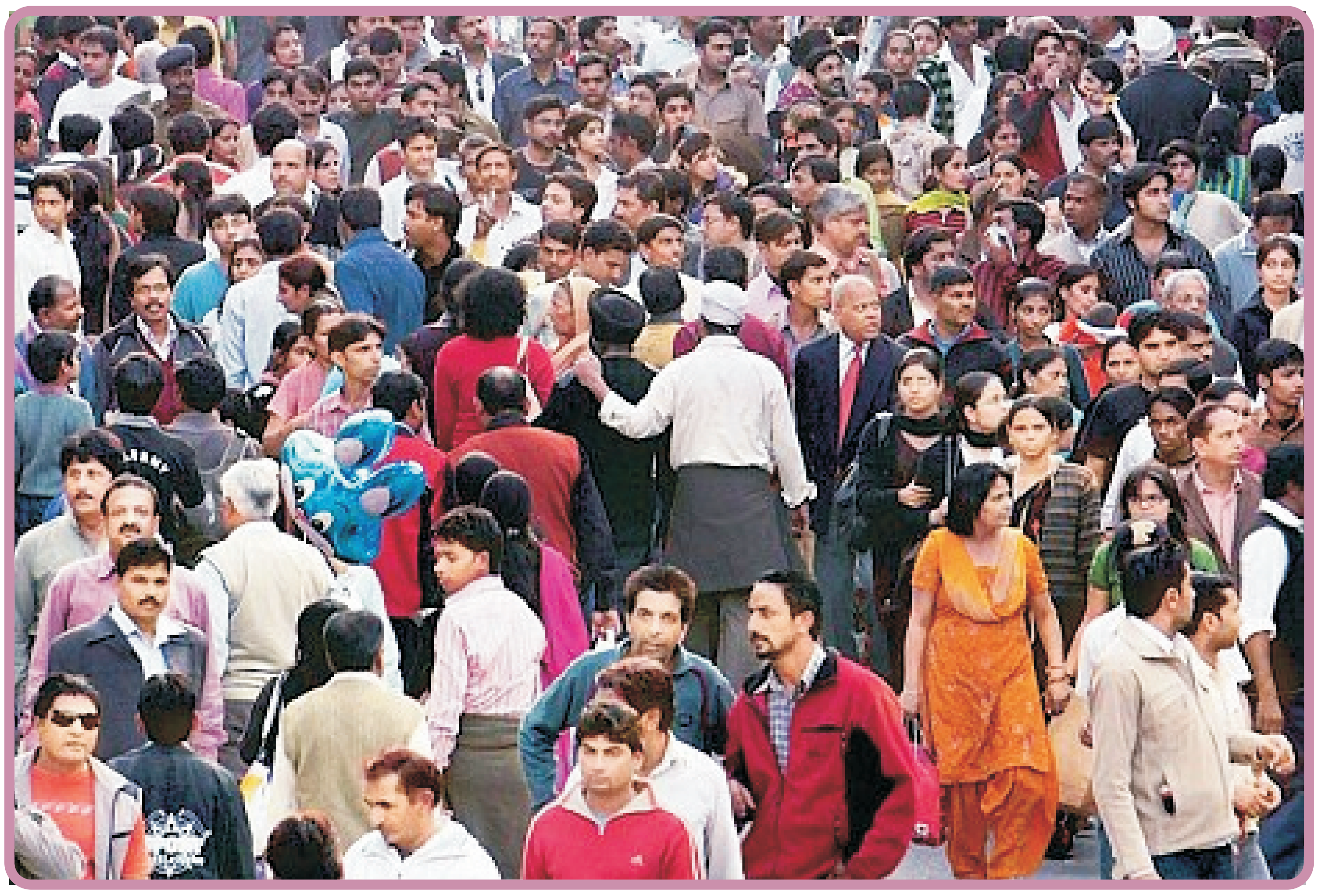

Golden Research Thoughts

प्रस्तावना :-

संख्यात्क वैशिष्टे

लोकसंखेचा आकार :– विकसनशील देशात जननक्षमतेला चालना देणारे सामाजिक, आर्थिक व जनानकीचे सर्व प्रकारचे कारणे सामन्य असतित्वात असतात. ज्यामुळे आशा देशाची लोकसंख्या वाढ मोठया प्रमाणात असते.

विकसनशिल देशात लोकसंख्येच्या ओकारमाना बरोबर लोकसंख्येची वार्षिक वुध्दी दर सुध्दा मोठया प्रमाणावर असते. सन 1999 – 2000 या कालावधीत विकसीत देशातील लोकसंख्या वार्षीक वृध्दीवर 0.7 टक्के होता तर याच कालावधीत विकसनशील देशातील लोकसंख्या वार्षिक वृष्टीवर 1.8 टक्के राहीला अगर विकसील देशातील वार्षिक वृण्दीवर आशाच प्रकारे राहील तर 25 वर्षाच्या कालावधीत अशा देशाची लोकसंख्या दुप्पट होईल.

जन्म व मृत्यूदराचे अधिक प्रमाण :– विकासनशिल देशाचे लोकसंख्याविषयक वैशिष्टे म्हणजे अशा देशात जन्म व मत्युदराचे मोठे प्रमाण असते. अशा देशात जन्मदर अधिक ठेवणारे घटक शिक्षणाचा अभाव समान रुढी, पंरपंरा, अंधश्रध्दा विवाहाचे वय कमी असणे, समाजातील रीतीचे निम्म स्थान, व्यवसयातील प्राथमिक क्षेत्राचे प्राबल्ल, ग्रामीण लोकसंख्येचे मोठे प्रमाण औद्यागिकरणाचा अभाव, बालमजुरी , समाजिक सुरक्षेचा अभाव, अविवेकपूर्ण मातृत्व, जलवायुच्या कारणामुळे कमी वयात मौवमावस्था प्राप्त करणे, गर्भरोधक साधांचा अभाव इत्यादी कारणामुळे जन्मदर अधिक असते.

विकसनशिल देशात मृत्यूदर अधिक असण्याचे अनेक कारणे आहेत. ज्यामुळे असंतूलित आहार आरोग्याचा सुविधांचा अभाव रोगा बाबत अज्ञांन अन्धविश्वासन अस्व्च्छता तसेच नैसर्गिक कारणे महापूर, दुष्काळ, महामारी इत्यादी.

कृषीवर लोकसंख्येचे अधिक प्राबल्य :– विकसनशिल देशातील लोकसंख्येचा एक मोठा हिरवा कृषीवर आधारीत असतो. व अशा देशात कृषीतून अन्नधान्य व कच्चा माल उत्पादन केला जातो. अशा देशातील 60 ते 70 टक्के लोकसंख्या कृषीवर आधारीत असते राष्ट्रीय उत्पादनाचा मोठा हिस्सा कृषीतुनच प्राप्त होतो. याउलट विकसीत देशात अमेरिका, इंग्लंड, जपान इत्यादी देशातील 10 टक्के पेक्षा कमी लोकसंख्या कृखीवर आधारीत असते.

विकसीन व विकसनशिल देशातील कृषी क्षेत्रात उद्योग व सेवा क्षेत्रात काम करणारे लोकसंख्येचे प्रमाण (1997)

देश विकसीत देश	उद्योगानुसार GDP चा भाग			कृषीमधील संलग्ण लोकसंख्येचा भाग
	कृषी	उद्योग	सेवा	
अमेरीका	3	36	61	7
आस्टेलया	4	28	68	9
डेनमार्क	5	29	66	7
जापान	2	38	60	11
जर्मनी	1	39	40	3
विकसनशील देश	**31**	**34**	**35**	**72**
मिश्र	16	31	53	50
पाकिस्तान	26	24	50	56
केनिया	29	17	54	81
सोमालिया	65	9	26	76
भारत	27	30	43	64

Source : World Bank Development Report 1998-99 P.P. 2012-13

आयु संरचना :– कोणत्याही देशाच्या आयु सरचनेवरुन त्या देशातील आश्रीत कार्यकारी लोकसंख्येचे प्रमाण काढता येते. जेथे कार्यकारी लोकसंख्या कमी असते.

देश	लोकसंख्येचे विवरण		
	0–14 वर्ष	15 – 64वर्ष	65 पेक्षा अधिक
विकसीत देश	18.6	66.9	14.5
अमेरीका	21.9	65.8	12.3
इंग्लड	18.1	66.9	15.0
फ्रांस	18.9	65.3	15.8
जर्मनी	15.8	68.1	16.1
जापान	14.9	68.4	16.7
ऑस्टेलिया	20.7	67.1	12.2
विकसनशिल देश	**31.1**	**63.9**	**5.9**
भारत	33.9	61.2	4.9
चिन	25.3	68.0	6.7
पाकिस्तान	42	54.3	3.7
श्रीलंका	26.9	66.9	6.2
इंण्डोनेशिया	31.3	64.0	4.7
दक्षिण आफ्रिका	34.3	62.2	3.5
केनिया	44	53.2	2.8

Source : Human Development Report 2001

कार्यकारी लोकसंख्या :– लोकसंख्येच्या त्या वर्गाला कार्यकारी लोकसंख्या म्हटले जाते जे वास्तविक प्रत्यक्ष रुपात उत्पादन कार्यात सहभागी असते सामान्यता कार्यशिल लोकसंख्येत 15 ते 64 या वयोगटातील लोकांचा समावेश केला जातो.

कार्यकारी लोकसंख्येचे प्रमाण (1999)

देश	कार्यकारी लोकसंख्येचे प्रमाण (15–64) वयोगट
विकसीत देश	
अमेरीका	65.8
कॅनडा	68.1
इंग्लड	66.9
फ्रांस	65.3
जर्मनी	68.1
विकसनशिल देश	
भारत	61.2
नेपाळ	52.2
पाकिस्तान	54.3
श्रीलंका	66.9
केनिया	53.2

Source : Word Population 1996 United Nations Population Division

बेरोजगारी :– विसनशिल देशामध्ये बेरोजगारी मोठया प्रमाणावर असते. त्यासोबतच प्रच्छन्न बेरोज गारी सुध्दा असते. प्रो. गुन्नार मिर्डल यांच्या मतानुसार 'अर्थ बेरोजगारी व अदृष्य बेरोजगारी हे नैसर्गिक साधन सामग्रीचे पूर्णपणे उपयोग न

होण्यामुळे रोजगाराचे नविन संधी उपलब्ध होऊ शकत नाहीत.

शहरीकरणाचा निम्ण स्तर :– विकसनशील देशाचे आणखी एक वैशिष्टे म्हणजे येथे शहरीकरणाचे खुपच कमी प्रमाण असते.

देश	एकुण लोकसंख्येचे भहरीकरणाचे प्रमाण
विकसीत देश	
अमेरीका	75
जापान	77
ऑस्टेलिया	85
न्युजीलैड	84
विकसनशील देश	
चीन	39
थाइलंड	23
पाकिस्तान	32
श्रीलंका	21
नेपाळ	10
भुतान	16
बांगलादेश	18
भारत	28

Source : 1. United Nations Word Popucation Chart 1990
2. Censug of India 2001

विकसित व विकसनशिल देशातील गुणात्मक वैशिष्याची भिन्नता :–

मोठया प्रमाणात निरक्षरता :– विकसनशिल देशात मोठया प्रमाणावर निरक्षरता असते. अशा देशात वैज्ञानिक व तांत्रीक ज्ञानाचा अभाव असतो. विकसित देशात जवळपास 60% लोकसंख्या निरक्षर आहे. तर विकसित देशात केवळ 5% लोकसंख्या निरक्षर आहे.

देश	निरक्षरता
अमेरिका	1.3
कॅनडा	1.2
जापान	0.5
फ्रांन्स	0.9
भारत	35
ब्राजील	44

निम्ण जिवन स्तर :– विकसनशिल देशातील लोक अत्यंत मागास व सामान्य गरीबी वर्गात जिवन जगत असतात. कारण या देशात प्रतिव्यक्ती दरडोई उत्पनाचे प्रमाण खुपच कमी असते. गरीबीमुळे या देशात लोकांना पोष्टीक आहार मिळत नाही. ज्यामुळे ते अल्पोषित राहतात. अशा विकसनशिल देशात सरासरी केलरी 2400 पेक्षा कमी मिळत तर विकसित देशात दरडोई सरासरी 3400 कैलरीज पेक्षा जास्त मिळते.

विभन्न देशात प्रतिव्यक्ती प्रतिदिन कैलरीज मात्रा उपलब्ध (1997)

विकसित दे[illegible]	कैलरीज मात्रा
जापान	3932
अमेरिका	3699
जर्मनी	3382
स्वीडन	3194
फ्रांन्स	3518
कॅनडा	3119

विकसन[illegible]ल दे[illegible]	कैलरीज मात्रा
भारत	2496
पाकिस्तान	2476
चीन	2897
श्रीलंका	2302
केनिया	1976

Source : Human Development Report 2000

ध विकसनशिल देशात आरोग्याच्या सुविधांचा पण अभाव असतो. अनेक प्रकारची बिमाऱ्या जसे मलेरिया, हैजा, टिबी, इत्यादीचा व्यापक प्रमाणावर प्रसार झालेला असतो. ज्यामुळे अशा देशातील मृत्यूदर अधिक असतो. राष्ट्रीय उत्पन्नाचा वाटा कमी असल्यामुळे सार्वजनिक आरोग्यावर फारच कमी खर्च केला जातो. भारतात 2439 लोकसंख्येवर एक डॉक्टर कार्यरत आहे. श्रीलंकेत 7143 केनिया 20,000 बांग्लादेश 12500 लोकान मागे एक डॉक्टर आहे. वर स्वीडन मध्ये 395 अमेरीका 420 जर्मनी 370 फ्रांन्स 333 इटली 211 लोकानमागे एक डॉक्टर उपलब्ध आहे.